

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΙΞΕΩΣ

ΤΟΥ Κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Λέκτορας Θεολογικής Σχολής Ἀθηνῶν

Εὐλογία και δῶρο Θεοῦ

Με τὴν ἐναρξὴ τῆς πασχαλινῆς περιόδου, ἤδη ἀπὸ τῆ λειτουργία τῆς Ἀναστάσεως, σὲ ὄλους μας κάνει ἐντύπωση ἢ πολυσήμαντη θέση καὶ χρῆση τοῦ βρου «λόγος» στὰ κείμενα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἐκείνη τῆ νύχτα.

«Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ... ὃν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν» (Πράξεις α' 1). Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, γιὰ τὸν Ὅποιο κάνει λόγο ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς στὶς Πράξεις, εἶναι ὁ ἴδιος, ποὺ ὡς «Λ ὁ γ ο ς ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἦν ἐν ἀρχῇ» καθὼς μᾶς ἀναφέρει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (α' 1).

Τί εὐλογία ὁμοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὴ, ἔταν μιλώντας ἑλληνικά μπορούμε νὰ διακρίνουμε ἀσυγχύτως τὶς ποιικίλες ἔνοιες μᾶς τόσο πλούσιας λέξεως, ὅπως εἶναι ἡ λέξη «λόγος». Δῶρο Θεοῦ ἀκριβὸς ὁ ἀνθρώπινος λόγος καὶ ὡς ἑμίλια, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰδιαίτερη λειτουργία τοῦ νοῦ, ὡς λογικὸ.

Ἐνδιάθετος ἢ ἐναρθρός, ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἕνα χάρισμα, ποὺ ἡ ἀπουσία του, στὶς διάφορες παθολογικὲς καταστάσεις, μᾶς κάνει νὰ αισθανόμαστε πόσο φτωχότερος γίνεται ὁ κόσμος μας. Ἡ παρουσία του φέρνει μὴ τάξη στὴ σύγχυση τῶν αἰσθημάτων καὶ μᾶς βοηθάει νὰ διατυπώνουμε μὲ ἀκρίβεια τὶς σκέψεις μας καὶ νὰ συμμαζεῖουμε τοὺς λογισμοὺς μας.

Ἐο ποιμαντικὸς λόγος

Ἄν ὁ κάθε λόγος ποὺ προφέρεται ἔχει σημασία, καὶ ἂν γιὰ κάθε λόγο ἀργὸ θὰ δώσουμε λόγο (Ματθαίου ιβ' 36), θαρύνουσα σημασία ἔχει ὁ λόγος τοῦ ποιμένα, ὁ ποιμαντικὸς λόγος ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν πιστό. Ἐἴτε στὸ κήρυγμα λέγεται, εἴτε στὴν κατήχηση, εἴτε στὴν ἰ. ἐξομολόγηση, εἴτε στὴν συμβουλευτικὴ πράξη, ἀλλὰ καὶ στὶς ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις καὶ περιστασιακὰ στὴν ὁποιαδήποτε συνάντηση, εὐκαιρως - ἀκαιρως.

Ἐο λόγος, ὅπως γνωρίζουμε, σαρκώνεται, παίρνει σάρκα καὶ ὄστα, διαμορφώνει: ζωές, οἰκοδομεῖ μὰ καὶ γκρεμίζει, «κόκκαλα δὲν ἔχει καὶ κόκκαλα τσανίζει». Μπορεῖ νὰ εἶναι παρακλητικὸς καὶ παρηγόριος, ἐπιτακτικὸς, κατήγορος καὶ ἐπιτιμητικὸς, ἐπαινετικὸς καὶ ἐνθαρρυντικὸς, νὰ σὲ ἀνεβάξει: στοὺς οὐρανοὺς καὶ νὰ σὲ κα-

τεβάξει: στὸν ἄδη, πληθωρικὸς καὶ ἀπέρριτος, νὰ γεννάει ἐλπίδες ἢ νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀπόγνωση. Νὰ εἶναι χαριτωμένος, «ἄλατι ἠρτυμένος» ἢ ἀνοστος, βαρετὸς καὶ μονότονος ἢ ἐνδιαφέρων καὶ ἐλκυστικὸς.

Αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λόγου ποὺ ἀναφέραμε δὲν εἶναι ἀδιάφορα γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ θέλουμε νὰ πετύχουμε προφέροντας τὰ λιγοστὰ ἢ τὰ πολλὰ μας λόγια. Ἄν γιὰ τὸν ποιμένα «μὴ τις δέδοται θεραπείας ὁδός, ἢ διὰ τοῦ λόγου διδασκαλία» (Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος PG 48, 665)¹, τὸν λόγο αὐτὸν ὀφείλουμε νὰ τὸν προφέρουμε μὲ τὶς καλλίτερες δυνατὸν συνθήκες, μὲ τρόπο ποὺ τὸ νόημά του νὰ φθάνει ἀκέραιο στὸν παραλήπτη καὶ νὰ γίνεται κατανοητό.

Ἀσφαλῶς, στὸ σημερινὸ μας σημεῖωμα, δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐξαγλήσουμε ὅλες τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἀπαιτοῦνται ὥστε ὁ ποιμαντικὸς λόγος νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὸς καὶ θεραπευτικὸς γιὰ τὸν ἀκροῦμενο. Θὰ θίξουμε μερικὰ μόνον σημεῖα, τὰ ὁποῖα θεωροῦμε ἀπαραίτητα καὶ ποὺ μερικὲς φορές μᾶς διαφεύγουν. Σημεῖα, ποὺ ἴσως νὰ θεωροῦνται ἐξωτερικὰ ἢ τυπικά, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ ἐπιδρῶν στὴν πορεία μᾶς συζητήσεως, σὺν διάλογο ποὺ ἤδη ἔχουμε ξεκινήσει καὶ ποὺ μποροῦν νὰ ἀναστρίψουν τὶς καλλίτερές μας προθέσεις καὶ νὰ ἀποδυναμώσουν κάθε μας προσπάθεια.

Γραπτὸς καὶ προφορικὸς

Μιλώντας γιὰ σημεῖα θέλουμε νὰ ὑπαινιχθοῦμε τὰ «σημεῖα τῆς σίξεως», ποὺ χρησιμοποιοῦμε συνήθως στὸν γραπτὸ λόγο. Τὰ σημάδια αὐτὰ τὰ μεταχειρίζομαστε στὴν προσπάθεια ποὺ καταβάλλουμε, ἔταν θέλουμε νὰ παραστήσουμε μὲ τὸ γράψιμο, αὐτὸ ποὺ δείχνει ἢ φωνὴ μας, πράγμα, βέβαια, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο. Τὰ χρησιμοποιοῦμε, ὁμοῦ, γιὰ νὰ μᾶς δείχνουν ποῦ πρέπει νὰ σταματᾶμε καὶ πόσο κάθε φορά, καὶ πῶς νὰ χρωματίσουμε τὴ φωνὴ μας. Ἄν ἔλειπαν, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ καταλάβουμε τὸ νόημα διαβάζοντας².

Ἄν, λοιπόν, γιὰ τὸν γραπτὸ λόγο συνθίξουμε νὰ δίνομε τόση προσοχή, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ κατανοήσει ἀκριβῶς αὐτό, ποὺ μὲ τὸ κείμενό μας θέλουμε νὰ τοῦ μεταδώσουμε, τὴν ἴδια προσοχὴ τουλάχιστο θὰ πρέπει νὰ καταβάλλουμε καὶ στὸν προφορικὸ μας λόγο. Ἐλλειψη

ανάλογης προσοχής μπορεί να επιφέρει παρανοήσεις, παρεξηγήσεις, αστοχίες και φόρτιση του λόγου τέτοια, που να δημιουργήσει μία ατμόσφαιρα ανάμεσα στους συνομιλητές άυπόφορη.

Τὰ σημεῖα τοῦ λόγου

Πόσες φορές δὲν μιλάμε σὰ νὰ ἔχουμε ξεχάσει τελείως τὴν ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν σημαδιῶν. Μιλάμε ἀτέλειωτα, ἀσταμάτητα, χωρὶς ἀναπνοή. Κάποτε, ὅμως, ἔρχεται μιὰ στιγμή πού πρέπει νὰ τελειώσουμε. Ἡ τ ε λ ε ῖ α σ τ ι γ μ ῆ εἶναι ἀπαραίτητη κι ὅμως τὴν λησιμονοῦμε. Ἔτσι περνᾶμε ἀπὸ τὸ ἕνα νόημα στὸ ἄλλο, χωρὶς νὰ δίνουμε τὴν εὐκαιρία στὸν συνομιλητὴ μας νὰ σταματήσει κι αὐτὸς γιὰ λίγο, νὰ στοχασθεῖ πάνω σ' αὐτὸ πού τοῦ ἔχουμε προτείνει.

Ἄν, ὅμως, λησιμονοῦμε τὴν τελεία, τίς περισσότερες φορές μιλάμε μονοκόμματα, χωρὶς κ ὀ μ μ α τ α καὶ ἄ ν ω σ τ ι γ μ ῆ ς, χωρὶς νὰ παίρνουμε οὔτε ἀνάσα. Στὴν διασύνη μας νὰ τὰ ποῦμε ὅλα καὶ γρήγορα παρασυρόμαστε καὶ δὲν τονίζουμε ἐκεῖ πού πρέπει τὰ λόγια μας, δὲν κάνουμε τίς ἀντίστοιχες διακοπὲς καὶ παρασύρουμε τὸν συνομιλητὴ μας σὲ ἀνάλογη συμπεριφορά.

Ὁ λόγος δὲν εἶναι πάντα λόγια, ἡ σιωπὴ μπορεί νὰ εἶναι πιὸ εὐγλωττὴ καὶ πολὺ χρήσιμα ἀποδεικνύονται καὶ τὰ ἀ π ο σ ι ω π η τ ι κ ἄ... Δὲν χρειάζεται νὰ ὑποτιμοῦμε τὴ νοημοσύνη τοῦ ἄλλου, καταλαβαίνει πολὺ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ πού τοῦ λέμε. Κι ἂν ἔχουμε κάποια ἀμφιβολία ἢ ἀπορία, γι' αὐτὲς μπορούμε ν' ἀνεδοκατεβάσουμε τὴ φωνή μας γιὰ νὰ ρωτήσουμε ἢ νὰ δείξουμε τὴν ἀπορία μας.

Τὸ ἔ ρ ω τ η μ α τ ι κ ὸ ἢ τὰ ἐρωτηματικά μας, κάποιες φορές, δίνουν καλύτερη ἀπάντηση ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις μας. Ὁ ποιμαντικός διάλογος εἶναι ὀπωσδήποτε καὶ μιὰ μαθητεία καὶ εὐκαιρία γιὰ τὸν πιστὸ γιὰ νὰ μάθει νὰ διερωτᾶται ἀλλὰ καὶ νὰ θέτει τίς σωστὲς ἐρωτήσεις στὸν πνευματικὸ του σύμβουλο. Ὅπως ἔχει λεχθεῖ: «οἱ σωστὲς ἐρωτήσεις εἶναι σημαντικότερες ἀπὸ τίς σωστὲς ἀπαντήσεις σὲ λαμβασμένες ἐρωτήσεις».

Δίπλα ὅμως στὴν ἀμφισβήτηση χρειάζεται καὶ ὁ λόγος θαυμασμοῦ, ἐπαίνου καὶ τιμῆς. Συνήθως ὁ λόγος μας εἶναι ἐπικριτικός, ἐπιτιμητικός· ἀπαφεύγει τὸν θαυμασμό, τὸν ἐπαινο καὶ τὴν τιμὴ. Διαγράφουμε μὲ μιὰ μονοκοנדυλιὰ τὰ θ α υ μ α σ τ ι κ ἄ ἀπαγορευοτάς τα στὴν ἀγόρευσὴ μας καὶ στὴν «ἀγορά» μας σὰν εἶδη πού ἔχουν ἔλλειψη ἢ εἶναι ἀνεπαρκῆ. Κι ὅμως, ὁ λόγος τοῦ Ἄβδᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι κατηγορηματικός:

1. Γιὰ τὸν λόγὸ ὡς ὄργανο πνευματικῆς θεραπείας κατὰ τὸν Γ. Χρυσόστομο ἀναπτύσσει ὁ Καθηγητὴς Εὐάγγελος Θεοδώρου στὸ περ. «Ὁ Ἐφημέριος», 15 Φεβρουαρίου 1983, σ. 42.

2. Συνοπτικὰ γιὰ τὰ σημεῖα τῆς στίξεως, βλ. Ν ε σ ε λ η γ ν ι κ ῆ Γ ρ α μ μ α τ ι κ ῆ (ἀναπροσαρμογὴ τῆς Μι-

«Ὅταν θέλεις νὰ συμβουλευθεῖς κάποιον σὲ καλὸ, τίμησέ τον μὲ λόγο ἀγάπης· γιατί ἴσπου ἄλλο δὲν πείθει τόσο τὸν ἄνθρωπο, ὥστε νὰ μεταβάλει ἐαυτὸν ἀπὸ τὴν κακία στὴν ἀρετή, ὅσο ἡ τιμὴ τὴν ὁποία βλέπει ἀπὸ σένα».

(Λόγος ΟΓ'· βλ. καὶ τὸν Ε').

Ἄλλες φορές πάλι χρειάζεται νὰ κλείσουμε μέσα σὲ π α ρ ἔ ν θ ε σ η μιὰ λέξη ἢ μιὰ φράση τοῦ συνομιλητῆ μας, πού ἐξηγεῖ ἢ συμπληρώνει τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ δὲν θέλουμε, τὴ στιγμή τουλάχιστον πού λέχθηκε, νὰ δώσουμε ὑπερβολικὴ προσοχή. Δὲν τὴν ἀγνοοῦμε χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὴν προβάλλουμε. Ἡθελημένα τὴν θέτομε σὲ παρένθεση, κάνουμε σὰ νὰ μὴν τὴν ἀκούσαμε. Τὴν κατάλληλη στιγμή μπορεί νὰ τὴν ἐπαναφέρουμε στὴν ἐπιφάνεια.

Δὲν ἐξαντλήσαμε, θέβαια, μὲ ὅσα ἀναπτύξαμε πιὸ πάνω, ὅλα τὰ σημεῖα τῆς στίξεως τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς ἢ τῆς δικῆς μας «ποιμαντικῆς γραμματικῆς». Θίξαμε μερικὰ μόνο σημεῖα καὶ μὲ τρόπο πού εἶναι δυνατὸν νὰ διαφωτίσουν λίγο τὰ ποιμαντικά μας στιγμότυπα, πού ἀποτελοῦνται κι αὐτὰ ἀπὸ στιγμὲς τοῦ λόγου.

Πρὶν θέσουμε ὅμως τ ε λ ε ῖ α κ α ἰ π α ὕ λ α στὸ σημερινὸ μας σημεῖωμα θέλουμε νὰ ὑπενθυμίσουμε μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου (τὴν ὑπ' ἀριθ. 333), τὴν ὁποία ἀπηύθυνε σ' ἕναν ἐπαγγελματία γραφέα. Τὸ περιεχόμενό της συμπληρώνει μὲ τρόπο θαυμαστὸ καὶ ἀποδίδει ἐπιγραμματικὰ ὅσα ἡμεῖς ἐπιχειρήσαμε σήμερα νὰ διατυπώσουμε:

«Τὰ λόγια ἔχουν φύση φτερωτή. Γιαντιὸ, καθὼς αὐτὰ πετοῦν, χρειάζονται σημάδια, ὥστε αὐτὸς πού γράφει νὰ προλαβαίνει τὴν ταχύτητά τους. Λοιπὸν, παιδί μου, κάνε τέλεια τὰ γράμματα καὶ βάξε σημεῖα σίξεως σὺς προτάσεις κατὰ νόημα. Γιατί ἀπὸ μικρὰ λάθη ἀπέτηχαν πολλὰ σπουδαῖα λόγια ἐνῶ μὲ τὴν ἐπιμέλεια αὐτουνοῦ πού γράφει πετυχαίνει τὸ σκοπὸ του τὸ λεγόμενον»³.

κρῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Ἀθήνα, Ἐκδ. Ο.Ε.Α.Β., 1982, σ. 30-33.

3. Ἡ ἀπόδοση εἶναι τοῦ Ἐπιμελητῆ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γιώργου Α. Τσαναῆ ἀπὸ τὸ ἄρθρο του, Χρισμὸς στὸ Μέγα Βασιλεῖο. Δημοσιεύτηκε στὸν ἐόρτιο τόμο 1600ῆς ἐπετείου Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονικῆ 1981 (σ. 210).

Παρακαλοῦνται ὅσοι ἀποστέλλουν ταχυδρομικὲς ἐπιταγὲς πρὸς τὰ περιοδικὰ «Θεολογία», «Ἐκκλησία» καὶ «Ἐφημέριος», νὰ σημειώνουν καὶ τὴν αἰτία τῆς ἀποστολῆς.